

לכבוד משפחת בעלז

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

עם הקמתו של הבית השני ולקראת תום שבעים שנות הגלות, התעוררה בעם שאלת היחס אל הצומות שנהגו בעקבות חורבן בית המקדש הראשון. פרק ז' פותח בתיאור בוא משלחת, ככל הנראה מאת גולי בבל, אל הכהנים והנביאים שבירושלים ובפיה שאלה על אחד הצומות [ז', א-ג]. תשובת זכריה כוללת כמה נבואות קצרות, המבוססות על ציטוטים של נבואות קדומות מפי 'הנביאים הראשונים', בעיקר מנבואות ירמיהו. בפתיחה ובסיום מתייחס זכריה באופן ישיר לשאלת מעמד הצומות, ובתווך הוא סוקר את העבר ומזכיר את נבואות הפורענות הקדומות ואחר כך עובר לנבואות הנחמה. נבואות אלה בנויות במבנה כיאסטי ומצטרפות יחד לכדי מהלך כללי שנועד להתמודד עם שאלה זו:

ז', א-ג: פתיחה - משלחת מבבל באה לחלות פני ה'.

ז', ד-ז: הנגדה בין האבל והצום לציווי ה' בידי הנביאים.

ז', ח-י: הפרת צו ה' בעבר הביאה לחורבן וגלות.

ה', א-ח: שיבת ה' ועמו לירושלים.

ה', ט-יג, יד-יז: פריחת הארץ ושלוש, קיום צו ה' בעתיד.

ה', יח-יט: הפיכת האבל והצום לשמחה וששון בעתיד.

ה', כ-כג: סיום - ביאת עמים רבים לחלות פני ה' בעתיד.

1.

'הַאֲבָכָה בַּחֲדָשׁ הַחֲמִשִּׁי?': פתיחה - שאלת המשלחת [ז', א-ג].

מה המניע לשאלת ביטול הצום על החורבן ומהו שורש ההתלבטות? התחשבו בתזמון השאלה [א, ה] ובזהות השואלים. ראו את דברי הרד"ק: 'האבכה - כי עדיין לא היו מאמינים בבנין הבית מפני האויבים שהשביתו את המלאכה כמה שנים ועתה אף על פי ששמעו כי היו בונים היו קטני אמנה ולא היו רוצים לעלות מבבל כי לא היו מאמינים שישלם בנין הבית ויעמד מפני הצרים אותם ושאלו אם יצומו בתשעה באב כמו שעשו שבעים שנה'.

2.

'הַצֹּם צִמְתָּנִי אֲנִי?': בין צום לציווי [ז', ד-ז].

השאלה ההלכתית מופנית לכהנים ולנביאים, אבל רק זכריה משיב לעם הארץ ולכהנים גם יחד. מהי התפיסה העולה מדברי השואלים ביחס לצום ואיזו טעות יסודית מוצא בה זכריה? שימו לב להבדל בין האופי ההלכתי של השאלה לאופיה הנבואי של התשובה. חשבו, כיצד מאופיין הצום על פי דבריו של זכריה.

3.

וְלָבָם שָׁמוּ שְׁמִיר מְשֻׁמוֹעַ אֶת הַתּוֹרָה... בְּיַד הַנְּבִיאִים הָרִאשׁוֹנִים:

הפרת צו ה' ועונשו [ז', ח-יד]. בפסקה זו שב זכריה ומפרט את תביעת הנביאים הראשונים ואי קיומה בידי האבות

א | עיינו בתיאור התביעה הנבואית [ט-י]. מה מאפיין אותה? תנו דעתכם למבנה הפסקה - ארבע צלעות הנחלקות לשני צמדים מקבילים. בחנו את ההתפתחות בכל צמד ובין הצמדים.

ב | דברים אלה מבוססים על נבואות ירמיהו (בייחוד ירמיהו ז', ה-ט). השוו בין שתי הנבואות: איזו תוכחה השמיט זכריה מנבואת ירמיהו, ואיזו תביעה הוסיף על דבריו? נסו להסביר זאת על רקע תקופתו.

4.

שִׁבְתִּי אֶל צִיּוֹן וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ יְרוּשָׁלַם: שִׁיבַת ה' ועמו לירושלים [ח, א-ח]

לאחר תיאור החטא של הדורות הקודמים והחורבן שבא בעקבותיו, עובר זכריה אל נבואת נחמה המופיעה בלבה של סדרת הנבואות. נבואה המתארת את בנינה של ירושלים.

א | במסגרת הנבואה מופיעות שתי פסקאות מקבילות [ב-ג, ז-ח]: המתארות את שיבת ה' לציון ואת שיבת העם לציון. מהו אופיה של הגאולה המשתקף מנבואת זכריה?

ב | בפסוקים ד-ה הנתועים במרכז הנבואה, מצטיירת תמונה שלווה של חיים שוקקים ברחובות ירושלים: שני קצוות, זקנים וזקנות יושבים, ילדים וילדות משחקים. מה היחס בינה ובין המסגרת? ההבדלים בין הזקנים והילדים בתמונה - מה משמעותה של תמונה זו? מדוע נזכרו דווקא זקנים וזקנות? השוו לתיאורי החורבן באיכה ב', יא-יב, כא; ד', טז.

5.

תַּחֲזַקְנָה יְדֵיכֶם הַשְׁמָעִים בְּיָמִים הָאֵלֶּה! [ח, ט-יז]

בפסוקים ט-יז עובר זכריה מהעתיד 'הימים ההם' אל ההווה - 'הימים האלה'. הפסקה הראשונה [ט-יג] פותחת ומסיימת במילים 'תחזקנה ידיכם', ובה עידוד ל'שומעים בימים האלה' ותיאור המפנה בגורל העם שיחול מעתה. דברים אלה מהווים מעין סיכום תמציתי של נבואת העידוד של חגי [ב', טו-יט].

א | לשונות אמת, צדק ושלום, חורזות את נבואות החורבן והנחמה: בחנו את הקשריהם השונים לאורך הנבואה [ז', ט; ח, ג; ח, י; יב, טז; יט]. ועמדו על תפקידם הכפול במהלך החורבן והגאולה.

ב | בפסוקים טז-יז שב הנביא לתביעת הנביאים הראשונים: השוו לדבריו לעיל ז', ט-י - איזו תביעה נוספה כעת, מלבד העשייה והמחשבה, ומדוע? [ראו גם סוף פס' יט].

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

6.

צוֹם הַרְבִּיעִי... יְהִי לְבֵית יְהוָה לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים [ח'יח-יט]
בפסקה זו שב הנביא אל שאלת קיום הצומות, אולם תשובתו כאן שונה מזו שבפתיחה. מהי בדיוק תשובתו לשאלת המשלחת וכיצד הוביל רצף הנבואות עד כה לתשובה זו? התייחסו לתוספת המשמעותית בסוף התשובה: 'והאמת והשלום אהבו', ושימו לב לכך שזכריה מדבר על הפיכת הצומות 'לששון ולשמחה' [ולא רק על ביטולם כשאלת המשלחת], חשבו - מהו שורשו הרוחני של היפוך זה? תוכלו להיעזר בדברי **הרב י' בן נון**: 'בפרקנו בזכריה באה נבואה זו לא רק לפתיחת הנחמה והישועה, אלא גם להסברת החורבן וסיבותיו - זאת דווקא בהקשר השאלה שנשאלה: צורת השאלה - 'הַאֲבָנָה בְּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי' - מעידה לדעת הנביא על טעות דתית, על מחשבה כאילו הצום הוא חובה דתית לה'. אך באמת איננו אלא פתח לתשובה ולתיקון החטאים שגרמו לו. על כן יש צורך לחזור אל 'הנביאים הראשונים' להסברת הקצף הגדול, ולהזכיר את סיבותיו: משפט השקר והעושק בין אדם לחברו, ובפרט כלפי העניים והחלשים בחברה. לסיכום זה של נבואות ירמיהו בפי זכריה על סיבות הקצף והחורבן, מתחבר בהמשך פרק ח' גם סיכום הדרישות של הנביא מאת העם, טרם תשובת הבשורה בעניין הצומות.'

הרחבה: האנכה בחודש החמישי? - שאלת ביטול הצומות על החורבן במהלך ההיסטוריה

במהלך ההיסטוריה הועלתה שאלת ביטול הצומות מספר פעמים. עצם העלאת השאלה בעת בניית בית שני, תשובת הנביא זכריה על ביטול עתידי של הצומות הללו, והאפשרות שאכן ביטלו את הצומות בזמן בית שני, מחזקים את הקו שיש מקום לפחות לבחון את הדברים בכל פעם שיש התקדמות נוספת בגאולת האומה. לא מדובר בהכרח על ביטול מוחלט של הצומות, אלא צימצום חומרתם, ושינויים מסוימים שיבטאו את אותה התקדמות בשלבי הגאולה. והנסיגות הללו מתחילים לאחר חורבן בית שני ומגיעים עד ימינו אנו.
בגמרא במגילה (ה ע"ב) נאמר שרבי רחף בקרונה של ציפורי בי"ז בתמוז, וביקש לעקור תשעה באב ולא הודו לו. התוספות מסבירים שרבי רצה לעקור את החומרות המיוחדות של תשעה באב. בהמשך הגמרא מסביר ר' אבא בר זבדא שאותה שנה תשעה באב חל בשבת, ואמר רבי: הואיל ונדחה ידחה - לתמיד. את הנסיון של רבי לבטל את הצומות בשנה מסוימת או לצמצם את חומרתם הסביר הגר"א "לפי שבימיו נחו ישראל מן הצרות כידוע בש"ס". ייתכן, אם כן, שרבי רצה לתת ביטוי לאותה מנוחה מהצרות בתקופתו, וניסה לעשות זאת ע"י הקלות בצום תשעה באב... אף על פי כן - לא הודו לו ולא קיבלו את דבריו.
נסיון זה של רבי שחי כמה עשרות שנים אחר החורבן, מחבר אותנו עם נסיון נוסף שהיה עם תחילת שיבתנו לארץ במאה השנים האחרונות. לאחר תקופה ארוכה של גלות היה מי שחשב לבדוק את שאלת הצומות מחדש. עם מינויו של הרברט סמואל שהיה יהודי, לנציב הבריטי בארץ, השיב הראי"ה קוק תשובה בדבר ביטול הצומות: "ב"ה יום י"ט לחדש תמוז תר"פ, שנה ראשונה לאחינו הנציב העליון של ארץ ישראל, מר אליעזר בן מנחם סיר הרברט סמואל יר"ה. שלום וברכה לכבוד ידידי הישיש הנכבד, מלא צפיית ישועה לעם ה' ונחלתו מו"ה יעקב צבי זיסלמאן נ"י."

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

מכתבו היקר קבלתי, ורגשות ששוננו בתשועת ה' אשר הפליא לעשות עמנו, ביסוד גאולתנו במינויו העליון של אחינו השר הגדול שליט"א, מלאה את שמחת לבבי, בראותי כי גם זקני הדור מרגישים וחשים את אור הישועה, וזה הוא סימן יפה לבית ישראל ותחייתו. **אמנם במה שנוגע לסגולת הצומות, חושב אני כי עד אשר יכונן ה' את בית מקדשנו החרב לעינינו, בהר מרום הרים, לתפארת לעיני כל העמים, אי אפשר לנו לבטל אותם...** וכאשר יאיר ה' לנו באור ישועתו הכוללת, יהפכו הצומות, כולם לששון ולשמחה ולמועדים טובים, ואור הישועה הגמורה, ופאר משיח צדקנו ובנין בית מקדשנו יבואו לנו, ע"י מה שלא נשכח את בית אלוקינו ואת אחיו כולם, כל עם ה' הנמצאים במיצר, ונשתתף בצערם ויגונם על ידי צומי תעניתנו כמאז, ויחד עם זה נתאמץ לרומם בארצנו הקדושה, את קרן הקדש, ברוח טהור מלא אמונת אומן בדבר ה' הנאמן לעולם, ובהודות לה' על חסדו ואמתו". מינוי יהודי כשליט בארץ, אף אם בא מכח השלטון הבריטי נראה כיסוד הגאולה, כאור הישועה. עם זאת, כותב הרב זצ"ל שהצומות ייבטלו רק כשהגאולה תהיה שלמה בכל המובנים, ובמקביל יש לעת עתה למצוא את הדרך לבטא הודיה על ההתקדמות.

ביאורי מילים

פרק ז'

- [ב] **וַיִּשְׁלַח בַּיּוֹם אֶל שָׂר אֶצְר וְרָגְם מֶלֶךְ וְאֶנְשָׁיו לְחַלּוֹת אֶת פְּנֵי ה':** כנראה מדובר בשלושה אנשים בבליים מראשי גולת בבל ששלחו שליחים לירושלים לרצות את פני ה' ולשאול את שאלתם.
- [ג] **הֲלוֹא אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר קָרָא ה' בְּיַד הַנְּבִיאִים הָרִאשֹׁנִים:** הנביא קורא לעם לעשות את הדברים שציוו הנביאים מפי ה', ואי קיומם הביא לחורבן, במקום להתלבט בשאלת קיום הצום שהוא מנהג אנושי בלבד.
- [ד] **וְאֶסְעָרֶם עַל כָּל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּם:** העם הופץ בגויים בעקבות חטאיו.

פרק ח'

- [א] **כִּי יִפְּלֵא בְּעֵינֵי שְׂאֵרֵי הָעָם הַזֶּה בַּיָּמִים הָהֵם גַּם בְּעֵינֵי יִפְּלֵא:** נבואה זאת נשמעת לא סבירה באזני שארית העם, אולם היא אפשרית בהחלט מבחינתו של ה'.
- [ב] **כִּי לִפְנֵי הַיָּמִים הָהֵם שָׂכַר הָאָדָם לֹא נִהְיָ וּשְׂכָר הַבְּהֵמָה אֵינָהּ וְלִיּוֹצֵא וְלִבְּא אֵין שְׁלוֹם מִן הַצָּר וְאֶשְׁלַח אֶת כָּל הָאָדָם אִישׁ בְּרַעְיוֹ: עַד תִּקּוּפָה זֹו סָבְלוּ שְׁבִי צִיּוֹן מִמִּשְׁבַּר כֻּלְכְּלֵי חֲמוּר, וּמִקְשִׁיִּים בְּטַחוּנֵיִים פְּנִימִיִּים וְחִיצוֹנֵיִים.**

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555